

Margarita MOISEJEVA

Krikščionių ortodoksų (stačiatikių) giedojimo „lietuviškumo“ apraiškos

Manifestation of Lithuanian Peculiarities in Orthodox Church Chanting

Anotacija

Lietuvos ir kitų šalių moksliniame diskurse krikščionių ortodoksų (stačiatikių) giedojimo Lietuvoje tema atskirai nėra tirta, tad istoriniai šio giedojimo momentai ir šiandienio giedojimo Lietuvoje klausimas tik pradedamas sistemškai tyrinėti. Pasitelkus lyginamąjį, istorinį, analitinį aprašomąjį, muzikinės analizės metodus, straipsnyje ortodoksų giedojimas aptariamas lietuviškumo aspektu, t. y. siekiama išsiaiškinti, ar šis giedojimas, būdamas tautinių mažumų religijos dalis, turėjo galimybę Lietuvoje laisvai plėtotis ir įgyti savitų, išskirtinių bruožų. Dėl tiriamo objekto retumo ir ortodoksų religijoje, ir Lietuvos valstybėje lietuviškumo apraiškos šiame straipsnyje suprantamos įvairiais aspektais ir gana plačiai. Tai lietuvių kilmės šventiesiems sukurti kondakai ir troparai, Lietuvoje išleisti ortodoksų giesmynai, *Vilnios* ir *lietuviškos* giesmių melodijos, lietuviškoji ortodoksų parapija, ortodoksų giedojimas lietuvių kalba ir kt. Kalbėti apie tam tikros vietinės ortodoksų giedojimo tradicijos Lietuvoje egzistavimą gana sunku, kai nėra pakankamai medžiagos ir tyrimų apie šio giedojimo plitimą Lietuvos teritorijoje. Tačiau esamų tyrimų rezultatai leidžia manyti, kad „lietuviškumo“ apraiškos ortodoksų giedojime paliko savitą pėdsaką.

Reikšminiai žodžiai: krikščionių ortodoksų (stačiatikių) giedojimas, „lietuviškumo“ apraiškos, XVII a. ortodoksų giesmynai, irmologijonas, *Vilnios*, *lietuviškos* ortodoksų giesmių „melodijos“, lietuviškoji ortodoksų parapija, ortodoksų giedojimas lietuvių kalba.

Abstract

The phenomenon of the Christian Orthodox chanting development in Lithuania has not been researched separately by Lithuanian nor foreign academics. Historical moments of this chanting, as well as contemporary chanting in Lithuania, are not researched systematically. Through applying comparative, historical, analytical, descriptive and musical analyses methods, the Orthodox chanting is explored through the Lithuanian perspective. The aim is to understand whether this chanting, while existing in the framework of ethnic minority religion, had an opportunity to develop on its own and to acquire unique and distinctive features. As the researched object is a rarity in not only the Orthodox religion, but also in Lithuania state, the peculiar Lithuanian manifestations are perceived fairly widely and in different aspects, e.g. describing orthodox Saints of Lithuanian descent, tropars and condacs dedicated to them, chanting books released in Lithuania, *Vilnios* and *Lithuanian* Orthodox hymns, Lithuanian Orthodox parish, Orthodox chanting in the Lithuanian language, etc. It is rather difficult to discuss the unique Orthodox chanting tradition in Lithuania, as there is not enough data nor research on this chanting development in the territory of Lithuanian. Nevertheless, the existing results of research allow to assume that certain Lithuanian manifestations are present in the Orthodox chanting.

Keywords: Orthodox chanting, Lithuanian manifestations, 17th century liturgical books, Irmologion, *Vilnios* and *Lithuanian* Orthodox hymn melodies, Lithuanian Orthodox parish, Orthodox chanting in Lithuanian.

Krikščionių ortodoksų (stačiatikių) religijos ir giedojimo Lietuvoje reiškinys *a priori* priskiriamas prie mažumų kultūrinio tyrimo lauko ir dažniausiai siejamas tik su rusų ortodoksų giedojimu, todėl šis aspektas reikalauja papildomų tyrimų. Ortodoksų giedojimas skiriasi kiekvienoje *krikščioniškoje liturginėje ortodoksų kultūroje* (Головатенко 2013: 25), atsižvelgiant į bendrą šalyje vyraujančią tradicinio giedojimo / dainavimo stilių ir, be abejonės, kalbą. Lietuvoje istoriškai taip susiklostė, kad ortodoksų religija nebuvo vyraujanti, jos plėtojimasis vyko tik rusų ir kitų tautinių mažumų pagrindu. Tai viena iš priežasčių, kodėl giedojimas negalėjo turėti aiškių lietuviškų bruožų. Nors, kalbant apie ortodoksų giedojimo plėtojimąsi Baltijos šalyse, ortodoksų mišios Latvijoje ir Estijoje nacionalinėmis kalbomis vyksta jau daugiau nei 150 metų (Латвийская Православная Церковь 2009: 206).

Lietuviškumo apraiškos istorinėje perspektyvoje

Ortodoksų religija plito Lietuvos teritorijoje dėl kelių priežasčių. Viena vertus, šį plitimą lėmė rusų ir kitų kaimyninių slavų tautų gyventojų atvykimas į Lietuvos teritoriją, kita vertus, tam tikrais istoriniais laikotarpiais prie Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės buvo prijungiamos didelės slavų teritorijos, kuriose vyravo ortodoksų kultūra. Žinomi trys rusų imigrantų srautai: Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės imigrantai iš Maskvos Didžiosios kunigaikštystės ir Rusijos imperijos (iki 1795 m.), XIX a. imigrantai iš Rusijos imperijos ir „baltieji“ imigrantai iš Sovietų Rusijos (po 1917 m.) (Marcinkevičius & Kaubrys 2003: 82). Taip rusai ir kiti kaimyninių slavų tautų žmonės sudarė Lietuvos ortodoksų bendruomenės daugumą jau nuo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės susikūrimo laikų. Bet tuo metu (kaip ir dabar) būta ir lietuvių ortodoksų. Žinoma, kad

Radilovo, rusų, skito, Smolensko, soboro, Sofijos, Tichvino, Černigovo, Čudovo, Jaroslavlio ir kt. Minimos tokios kūrėjų pavardės: Grigorijus Cimvlachas (Camblakas), Opekalovas, Leontijus, Tichonas ir Gerasimas. Taip pat esama tam tikrų „melodijų“ pavadinimų, žyminių ir kūrėjų, ir vietą, kurioje jie susiformavo, pavyzdžiui, Christianino arba Maskvos, Lukoškovo arba Usolsko ir t. t. Kalbant apie „melodijų“ muzikinę sudėtį, reikia pažymėti, kad tos, kuriomis parašytos visos aštuonios bažnytinio giedojimo sistemos dermės – *glasai*, buvo vadinamos pilnomis, o visos kitos – nepilnomis „melodijomis“. Tarp pilnų „melodijų“ minimos *Kijevo*, „bulgarų“, „graikų“, *pietu Rusijos*, *Simonovo* ir *Maskvos Didžiojo Uspensko soboro* (Разумовский 1868: 188–189). Kaip „melodijų“ įvairumo pavyzdį galėtume paminėti Elenos Ševčuk sudarytą kerubinių giesmės vietinių „melodijų“ sąrašą, surinktą iš XVI a. pradžios–XVII a. Ukrainos ir Baltarusijos irmologijonų. Tame sąraše yra apie 50 įvairių tos pačios giesmės „melodijų“ variantų (Шевчук 2000: 374). Dėl tokio medžiagos gausumo skirtingose bažnyčiose buvo įvairiai giedama. Kiekvienas svaresnis ortodoksų giedojimo židinys (dažniausiai vienuolynai) turėjo savitą muzikinį skonį ir plėtojo savitą muzikinę tradiciją.

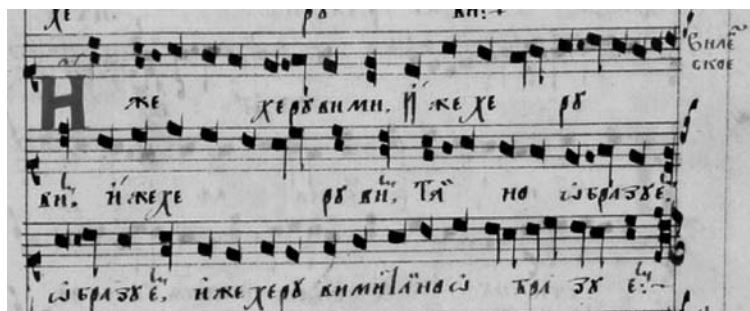
Įdomu pastebėti, kad apžvelgiant kitose šalyse esančių irmologijonų sudėtį tarp įvairių giesmių variantų pasitaikė ir *Vilnios* arba *lietuviškos* „melodijos“ (*виленский распев*, *литовский распев*). Ševčuk rašo, kad tarp „užsienietišku“

giesmių melodijų buvo *lenkų*, *Smolensko*, *lietuviškų* (Шевчук 2000: 372). Jurijus Jasinovskis straipsnyje „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bažnytinis giedojimas ir linijinės notacijos irmologijonai“ („Церковное пение и нотоплинейные ирмологии Великого княжества Литовского“) taip pat pažymi, kad tokių pavyzdžių esama. Kai kurių yra šio autoriaus parengtame Irmologijonų kataloge (Ясиновский 1996). Šiuo metu žinome šešis⁴ tokių „melodijų“ pavadinimų pavyzdžius: tai penkios kerubinių giesmės ir polielėjus (*полиелей*), kurį sudaro 134 („Šlovinkite Viešpaties vardą“) ir 135 („Dėkokite Viešpačiui“) psalmės (graikų numeracijoje).

Melodijų pavyzdžiai

1649 m. irmologijonas buvo įmūrytas į Žirovičių vienuolyno sieną. Jis perduotas Supraslio vienuolyno bibliotekai. Giesmyno prieraše sakoma, kad šį giesmyną 1661 m. kaip dovaną stebuklingajam Žirovičių Mergelės Marijos paveikslui ir jos bažnyčiai perduoda Jonas Kolbeka. Taip pat perduoda jį Šv. Bazilijaus ordino tėvams, t. y. unitams. Šiame irmologijone yra 11 įvairių „melodijų“ variantų, tarp jų ir *Vilnios* kerubinių giesmės pavyzdys (2 pvz.). Irmologijonas šiuo metu saugomas Kijevo centrinėje nacionalinėje bibliotekoje (šifras – I, 3367, lapas 22).

2 pvz. *Vilnios* kerubinių giesmė. Žirovičių vienuolyno giesmynas. 1649 m. (KNB I, 3367)

Handwritten musical score for the Vilnius kerubine song, showing three staves with Cyrillic lyrics. Below it is a modern transcription of the same piece.

И - же - - - - Хе - ру - ви - мы
И - же Хе - ру - - - - - вим
И - же Хе - - - - - ру - вим
Тай - но - о - бра - зу - ет о - бра - зу - ет
И - же Хе - ру - ви - мы Тай - но о - бра - зу - ет

3 pvz. *Vilnios* kerubinių giesmės (1649, Žirovičių vienuolynas, Baltarusija) transkripcija (Moisejeva 2014: 123)

Ševčuk atlikta įvairių kerubinių giesmių analizė (Шевчук 2000: 374–375) rodo, kad ta pati giesmė gali būti užrašyta skirtingais variantais, taip pat ji gali būti pažymėta *be pavadinimo* arba *kita* (*дрязо*). Visa tai byloja, kad tokių pavyzdžių, tikėtina, yra ir daugiau, tik galbūt jie nepažymėti. Bet tai gali reikšti ir visiškai priešingą dalyką – visi šie pavyzdžiai yra tik vienos ar kelių pavyzdžių, užrašytų skirtinguose giesmynuose, kopijos, o tai rodytų šios „melodijos“ retumą. Nors galima sakyti, kad ir dabar šios giesmės negalima laikyti dažna. Lyginant su pilnomis giesmių „melodijomis“, tokiomis kaip *Kijevo, bulgariška*, kurios randamos daugelyje giesmynų, *Vilnios* arba *lietuviškos* „melodijos“ pavyzdžiai dažniausiai yra tik vienos – kerubinių – giesmės variantai, aptinkami irmologijonuose (XVI–XVII a. pietvakarių tradicijos giesmynuose). Esama prielaidos, kad kitaip pavadinti šių melodijų variantai buvo perkelti į vėlesnius XVII–XVIII a. kasdienius Maskvos patriarchato giesmynus (Gerasimova 2013: 135).

Pirmieji keturi pavyzdžiai yra kerubinių giesmės. Šią giesmę liturgijoje pradėta naudoti dar VI a. Bizantijoje. Ji atliekama mišių dalyje, kai ruošiamasi Eucharistijai arba priimti Komuniją. Muzikine prasme – tai svarbiausia liturgijos dalis. Giesmės struktūra skyla į dvi dalis: iki Didžiojo įėjimo ir po jo. Per Didįjį įėjimą dvasininkas išneša Šventuosius Slėpinius ir meldžiasi už Bažnyčios patriarchą, vyskupą ir visus krikščionis. Pirmoji dalis būna lėtesnė, išėsta, antroji – iškilminga, judresnė. Dalys atskiriamos šūksniu „Аминь!“, kuris reiškia „iš tiesų“ ir suprantamas kaip pritarimas dvasininko maldoms (*Херувимская песнь*). Lietuviškas vertimas:

Mes Kerubinus slėpiniu būdu atvaizduojantys ir Gaivintojai Trejbei himną Triskart šventą giedodami, palikime visus gyvenimo rūpesčius. Idant neregimų, ietimis nešinių angelų chorų lydimą pakylėtume Visatos Valdovą. Aleliuja, aleliuja, aleliuja.

Pirmosios giesmės dalies tekstas gana aiškus. Antrosios dalies tekstas, kalbant šiandienos kalba, galėtų būti interpretuojamas taip: kad priimtume Visatos Valdovą, kurį neregimai lydi Angelų pulkai tarsi sargybiniai.

Nors šios giesmės gana retos ir iki šiol dar nėra nuodugnai analizuotos, pavieniai mokslininkai kartais jas mini ir daro tam tikrų prielaidų apie jų priskyrimą kitoms „melodijoms“ bei kitą ritminę ir melodinę informaciją.

Irina Čudinova nurodo, kad konkrečiai Žirovičių irmologijono *Vilnios* kerubinių giesmė yra bulgarų „melodijos“ V glaso pavyzdys, kuris žinomas dar ženklinėje notacijoje Maskvos užrašuose (Чудинава 2012: 154). Čia reikia paminėti, kad tokia melodikos atitiktis kitų tautų ortodoksų giedojimo pavyzdžiams susijusi su keletu priešasčių. Pirmiausia tokių „melodijų“, kurios pasitaiko bulgarų, serbų ar graikų „melodijų“ pavyzdžiuose, genezės klausimas iki šiol plačiai nagrinėjamas, nes pereinamumo momentas nėra aiškiai apibrėžtas. Ševčuk, tyrinėdama bulgarų „melodijas“, nurodo, kad giesmių melodijos galėjo būti užrašomos iš klausos, nes

kunigaikštystėse prie Dunojaus buvo naudojama vidurio bizantinė notacija (kukuzelinė), slavų teritorijoje – ženklinė, o nuo XVI a. – natų linijinė (Шевчук 2008: 23–54). Taip giesmių melodika galėjo kisti, bet užrašinėtojai vis dėlto rašė, kad tai bulgarų ar graikų „melodija“. XVII a. irmologijonuose, atsiradus vis daugiau šių „melodijų“ užrašytų variantų, ėmė kisti giesmių melodijų pavadinimai. Prie tokių perrašytų giesmių užrašinėtojai prirašydavo slavų teritorijų miestų ar vienuolynų, kuriuose šių giesmių melodijos buvo plačiai naudojamos, pavadinimus (Шевчук 2008: 39–40). Viena populiariausių bulgarų „melodijos“ neatributuotų giesmių (kitais tariant, giesmė, kuriai dažniausiai buvo priskiriamas kitoks „melodijos“ pavadinimas, nors tai galėjo būti ta pati bulgarų „melodija“) buvo kerubinių giesmė. Žinoma, kad V glaso bulgarų „melodijos“ pavyzdys atitinka sticheros „Тебе Одеющегося светом яко ризою“ melodiją, taip pat kai kur jis žymimas kaip *didžioji Kijevo* „melodija“ (Ларина 2010: 45–53). Muzikinę šių giesmių transformaciją ir adaptaciją XVII a. pab.–XVIII a. ištyrė Irina Gerasimova, ji nurodė nemažai tuo metų egzistavusių šios „melodijos“ pavadinimų ir daug jos redakcijų Kijevo metropolijos ir Maskvos patriarchato giesmynuose. Kalbėdama apie šių melodijų kilmę, mokslininkė pažymi, kad jos gali turėti ir vietines, ir graikų-balkanų šaknis. Gerasimova pastebi, kad pavadinimas *Vilnios* gali reikšti ir šio melodinio tipo paplitimo arealą, ir tradicijos tęsėjo giedotojo kilmės vietą. Pažymima ir tai, kad *Vilnia* paliko ryškų pėdsaką rusų giedojimo kultūroje, dėka *Vilnios* giedotojų rusų giedojime atsirado naujų muzikinių giedojimo variantų, kurie, manoma, galėjo skambėti Konstantinopolio patriarchato žemėse (Gerasimova 2013: 202–203). Ši išskirtinė analizė atskleidžia tiesiogines sąsajas su Lietuva ir reikalauja papildomų tyrimų.

Kalbant apie giesmių formą, kerubinių giesmės yra strofinės struktūros. Ševčuk nurodo, kad tokią kerubinių giesmės formą priimta vadinti kupletine (pasikartojanti strofinė), ir išnašose pateikia, kaip šį terminą apibrėžia įvairūs ortodoksų giedojimo tyrinėtojai (Ларина 2010: 32). Tokios formos pagrindas, kaip ir apskritai bažnytinėse ortodoksų giesmėse, yra tekstas. Viena melodinė eilutė atitinka vieną teksto eilutę. Dažniausiai pirmosios melodinės eilutės muzikinė medžiaga identiška kartojasi visoje giesmėje tik vis su kitu tekstu. Bet yra ir tokių pavyzdžių, kai pirmosios melodinės eilutės medžiaga kitose dalyse kiek pakinta, kitaip tariant, būna pirmos dalies variantas.

Šių giesmių melodiką straipsnio autorė išsamiai analizavo magistro darbe (Moisejeva 2014: 34–60). Apibendrinus analizės rezultatus, išryškėjo šie dėsningumai:

- Pirmieji trys kerubinių giesmės pavyzdžiai yra vieno melodinio tipo. Ketvirtoji *Vilnios* kerubinių giesmė skiriasi ir priklauso kitam melodiniam tipui nei pirmieji trys pavyzdžiai (Gerasimova nurodo, kad ši melodija galėjo būti diskanto balsas jau keturbalsiame šios giesmės išdėstyme (Gerasimova 2013: 191); tuo atveju tai

- rodytų ne atskirą naują *Vilnios* melodikos tipą, o to paties melodinio tipo daugiabalsį variantą).
- Visos giesmės užrašytos kvadratine, linijine, dar kitaip vadinama Kijevo notacija, kuri paplito XVI a. Tekste pastebima graikų abėcėlės raidžių ω arba $u - \gamma$ ir kt.
 - Giesmių forma strofinė. Viena teksto eilutė atitinka vieną melodinę eilutę. Lyginant vieno melodinio tipo giesmes (trys pirmieji pavyzdžiai) pastebėta, kad panašesni pagal formos struktūrą yra abu Kijevo Mežigorsko giesmyno variantai, Žirovičių giesmyno variantas skiriasi nuo jų teksto išdėstymu po melodija. Galime teigti, kad viename iš pavyzdžių arba susidaro kitokios melodinės eilutės, arba yra tam tikras teksto ir melodijos eilučių neatitikimas.

Lietuviškumo apraiškos šiandienos kontekste

Viena pagrindinių lietuviškumo apraiškų šiandien – naujai atsiradusi pirmoji lietuviška ortodoksų parapija. 2005 m. ji įsikūrė Vilniuje Šv. Paraskevos cerkvėje, jai vadovauja kun. Vitalijus Mockus. Simboliška, kad pirmoji parapija, kurioje mišios aukojamos lietuvių kalba, įsikūrė vienoje iš pirmųjų ortodoksų ir apskritai krikščionių bažnyčių, statytų Lietuvos teritorijoje (Шлевис 2006: 37, 92). Taigi Lietuvoje ortodoksų mišios lietuvių kalba vyksta nuo 2005 m., nors žinoma, kad į lietuvių kalbą ortodoksų mišios išverstos dar XIX a.⁵ Ilgainiui pradėtos versti ir kitos mišios – tuoktvių, krikštynų, laidotuvių ir didžiųjų švenčių. Parapijoje susikūręs kolektyvas verčia mišias. Taip pat reikia pasakyti, kad ortodoksų literatūra jau anksčiau buvo ir tebėra verčiama katalikų. Šiais vertimais naudojami ir lietuviai ortodoksai.

Giedojimas, kaip žinome, yra neatskiriama mišių dalis, kuri vertimo atžvilgiu reikalauja papildomo dėmesio ir pastangų, norint pritaikyti ją kitai kalbai. Giesmių vertimas skyrėsi nuo negiedamo teksto vertimo tuo, kad iš visos ortodoksų giedojimo melodijų variantų gausos reikėjo išsirinkti atitinkamus melodinius pavyzdžius ir pateikti juos lietuviams ortodoksams bei kitiems tikintiesiems, kurie ateina į mišias. Šių darbų ėmėsi Šv. Paraskevos choro giedotojas Andrejus Jodko (dabar jis vadovauja šiam chorui) ir ortodoksų muzikos kompozitorius diakonas Viktoras Miniotas. Muzikos pavyzdžiai buvo imami iš šių pagrindinių šaltinių:

Mes Kerubinus	5	Иже Херувимы	6
slėpiningu būdu atvaizduojantys	11	тайно образующе	7
Ir Gaivintojai Trejybei	8	и Животворящей Троице	9
himną Triskart šventą giedodami	10	Трисвятую песнь припевающе	10
palikime visus	6	всякое ныне житейское	9
gyvenimo rūpesčius	6	отложим попечение	8
idant neregimų ietimis nešinių	17	яко да Царя всех подыдем	9
angelų chorų lydimą pakylėtume			
Visatos Valdovą	14	Ангельскими невидимо	8
Aleliuja, aleliuja	8	Дориносима чинми	7
Aleliuja	4	Аллилуия, аллилуия, аллилуия	15

- Kasdienio giesmyno (*Обуход*), kuriame sudėti įprasti kasdieniai pavyzdžiai;
- senovinių giesmių variantų (guzinų ir kt.);
- Minioto sukurtų melodinių kompozicijų.

Išversti tekstai buvo pritaikomi ir giesmėms, užrašytoms natomis, ir gласų melodijoms, kurios dažniausiai giedamos iš klausos. Bet tai nekėlė ypatingų sunkumų, nes dabartinės rusų giedojimo *glasо* melodijos nėra sudėtingos. Jeigu lietuviškuose žodžiuose pasitaikydavo daugiau skiemenų, juos įterpdavo ten, kur glase (tone) būdavo rečitatyvas. Glasų melodijos šiuo požiūriu gana labilios. Tai patvirtina ir faktas, kad glasai pamaldų knygoje dažniausiai nėra išrašomi natomis. Jie prisimenami iš klausos ir giedami pritaikant vieniems ar kitiems tekstams, atsižvelgiant į tai, kokių tekstų reikia atitinkamoms mišioms. Šv. Paraskevos giesmių (dažniausiai troparų) gласų melodijos taip pat nėra užrašytos. Tekste tik pabraukti skiemenys, per kuriuos nuo rečitatyvo pereinama į melizmą. Tai svarbu, nes gali būti įvairių variantų ir interpretacijų, kur galima panaudoti reikiamą melizmą. Tokia sistema leidžia giedoti sutartinai net nenaudojant rankų gestų. Ta pati sistema galiojo pritaikant lietuvišką tekstą guzinų ir kitoms mišiose giedamoms giesmėms, kurių melodijos užrašomos natomis.

Svarbu išsiaiškinti, kaip vertimas galėjo paveikti giesmių melodiką, ar šiame procese ji keitėsi. Norint suprasti, kokią transformaciją patyrė giesmių melodijos, reikia palyginti išverstas ir originalias melodijas. Melodikos analizei pasirinkta ta pati guzinų kerubinių giesmė, parašyta senąja bažnytine slavų kalba. Ši melodija – tai podobnas Švč. Mergelei Marijai Dievo Gimdytojai, dar kitaip žinomas kaip „Šen har venahi“ („Ты еси Лоза Истинная“). Guzinų ortodoksų giedojimo „melodija“ kartalinių-kachetinių (Карталино-Кახетинский). Atlikta muzikos analizė (Moisejeva 2014: 66) parodė, kad giesmėje lietuvių kalba vartojama daugiau smulkių ritminių verčių ir melizmų nei variante senąja bažnytine slavų kalba. Taip pat kai kuriose melodijos vietose papildomai įterpiamos charakteringos intonacijos ir ritminės formulės. Tokių nesutapimų galėjo atsirasti ir dėl skirtingo žodžių ir skiemenų skaičiaus vienoje ir kitoje giesmėje. Čia pateikiame skiemenų skaičių (frazės išskirstytos pagal muzikos eilutes) guzinų kerubinių giesmėje lietuvių kalba ir originale⁶:

	Иже Херувимы тайно образующе	и Животворящей Троице Трисвятую песнь припевающе	всякое ныне житейское отложим попечение
Tekstas	U- --U- U- --U--	U ---U- U-- --U- U --U--	U-- U- -U-- --U --U--
Melodija	-U --U- U- U---U	U U--U- U-- --U- U --U--	U-- U- --U- --U --U--

	Яко да Царя всех подымест	Ангельскими невидимо доноси́ма чинми	Аллилу́я, аллилу́я, аллилу́я
Tekstas	U- U -U U -U-	U--- -U-- ---U- U-	--U-- --U-- --U--
Melodija	U- U -U U U-U	U--U U--U ---U- U-	--U-- --U-- --U--

1 lentelė. Originali kerubinių giesmė senąja bažnytine slavų kalba (Moisejeva 2014: 67–68)

Matome, kad gana nemažai frazių skiriasi skiemenų skaičiumi. Giesmių pabaigoje matyti, kad nesutampa tekstas ir melodija – lietuviškame variante priešpaskutinėje frazėje pasitelkiami žodžiai *aleliuja*, o rusiškame variante žodžiai *aleliuja* yra tik paskutinėje frazėje. Tad nelengva tekstą pritaikyti kita kalba giedamai melodijai. Tekstą reikia pritaikyti taip, kad jo akcentai sutaptų su muzikiniais akcentais. Šį santykį pateikėme lentelėje, kur U yra akcentuotas garsas ar kirčiuotas skienuo, o „–“ neakcentuojamas garsas ar nekirčiuotas skienuo⁷.

1 lentelėje matome, kad kerubinių giesmėje rusų kalba dauguma akcentų sutampa, nors pasitaiko ir nemažai nesutampantių skiemenų. Iš viso 7 žodžiuose iš 27 šie akcentai nesutampa.

Iš pateiktų pavyzdžių matyti, kad kerubinių giesmėje, išverstoje į lietuvių kalbą, beveik visi žodžių ir muzikos akcentai sutampa. Tik viename žodyje iš 28 yra nedidelis skirtumas, visa kita sutampa identiška. Vadinasi, išversta kruopščiai ir tiksliai. Todėl kalbant apie teksto ir melodijos santykį paradoksalu, bet teigtina, kad variante lietuvių kalba šis ryšys atsispindi kur kas tiksliau nei originaliame variante.

Trečioji dalis naudotų melodinių pavyzdžių buvo sukurta Minioto, todėl jų nereikėjo perdirtbti. Buvo kuriami įvairūs giesmių variantai, nes teksto vertimai buvo redaguojami, todėl keitėsi ir giesmių melodijos. Vėliau sukurtos visos mišios, tad Miniotą galima vadinti kompozitoriumi, sukūrusiu pirmąją lietuvišką ortodoksų liturgiją. Šį kūrinį taip pat galime laikyti naująja lietuviškumo apraiška ortodoksų giedojime. Mišias sudaro pagrindinės ortodoksų liturgijos giesmės, naudojamos mišiose. Kai kurioms giesmėms parašyti keli muzikiniai variantai, iš jų galima pasirinkti tinkamiausią. Mišių dalys:

- I, II ir III antifona,
- kerubinių giesmės penki variantai,
- ektenijos,
- giesmės „Ramybės malonė“ du variantai,
- „Viengimi Sūnau“,
- „Ateikite pagarbinkime“,
- „Viešpatie, išganyk pamaldžiuosius...“,
- trisagiono (*Трисвятая песнь*) du variantai,
- „Kristaus kūną priimkite...“,
- „Tikrai verta...“ du variantai.

	Mes Kerubinus slėpiningu būdu atvaizduojantys	Ir Gaivintojai Trejybei himną Triskart šventą giedodami	palikime visus gyvenimo rūpesčius
Tekstas	U ---U --U- -U --U--	U -U-- -U- U- U-U- -U--	-U-- -U -U-- U--
Melodija	U ---U --U- -U --U--	U -U-- -U- U- U-U- -U--	-U-- -U -U-U U--

	Idant neregimų ietimis nešinių angelų chorų	lydimą pakylėtume Visatos Valdovą	Aleliuja, aleliuja, aleliuja
Tekstas	U- ---U U-- --U --U U-	U-- --U-- -U- -U-	--U- --U- --U-
Melodija	U- ---U U-- --U --U U-	U-- --U-- -U- -U-	--U- --U- --U-

2 lentelė. Kerubinių giesmė lietuviškai (Moisejeva, 2014: 68)

Tempo 1 Kerubinių giesmė

Mes Ke - ru - bus sle - pi nin - gu bū - du - at - vaiz - duo - da - mi ir - Gai vin - to - jai - Tre - jy - bei him - ną tris - kart šven - tą gie - do - da - pa - li - ki - me vi - sus gy - ve - ni - mo - mi - pa - li - ki - me vi - sus gy - ve - ni - mo rū - pes - čius pa - li - ki - me vi - sus gy - ve - ni - mo rū - pes - čius

11 pvz. Viktoro Minioto sukurta kerubinių giesmės muzika (VM 1)

Šiuo metu lietuviškoje Šv. Paraskevos parapijoje pagal galimybes naudojami tokie giedojimo variantai:

- kasdienis (*обиходное*) giedojimas: keturbalsis, standartinė balsų padėtis (sopranas, altas, tenoras, bosas),
- gruzinų ortodoksų giedojimas,
- bizantinio giedojimo stilius (tai nėra bizantinio giedojimo sistemos (oktoecho) gėlasų atitikmuo).

Tribalsiai ar keturbalsiai giesmių variantai (gruzinų ar Minioto sukurto kompozicijos) šiuo metu atliekami labai retai dėl giedotojų stygiaus. Šios aplinkybės turi įtakos parapijos giedojimo formavimuisi ir plėtojimuisi. Choro vadovas randa įvairių būdų, kaip, pasitelkiant ribotas priemones, pasiekti reikiamą giedojimo rezultatą.

Vykstant tokiems procesams, tampame liudytojais to, kaip plėtojasi ortodoksų giedojimas kitoje kultūroje. Tokio proceso asimiliacija gerai matoma iškilmingose parapijos pamaldose, kai minima Šv. Paraskevos diena. Šio darbo autorė įrašė mišias, kuriose dalyvavo visos Lietuvos vyskupas Inocentas. Jis aukojo mišias senąja slavų kalba, o kiti kunigai pagal galimybes jas vertė į lietuvių kalbą. Buvo giedama lietuviškai. Šis retas dviejų kalbų mišinys neatrodė painus. Dvi kalbos susijungė tarpusavyje į vieną maldos kalbą, kurią supranta kiekvienas tikintis žmogus, nesvarbu, kokia jo tautybė. Lieka tik džiaugtis, kad lietuviai dabar turi galimybę pažinti šią liturginę tradiciją gimtąja kalba, kaip kad tai kitados vyko Rusijoje ir vyksta daugelyje kitų pasaulio šalių. Pamaldų vertimas į lietuvių kalbą tapo svarbiu žingsniu lietuviams Ortodoksų bažnyčios liturginės tradicijos pažinimo link.

Išvados

Tyrimas parodė, kad tam tikrų lietuviškumo apraiškų ortodoksų (stačiatikių) giedojime esama ir istoriniame, ir šiandienos kontekste.

Chronologiškai pirmosios „lietuviškumo“ apraiškos susijusios su istorinėmis asmenybėmis ir pastebimos jau XIII a. Tai liudija Vaišvilko įkurtas ortodoksų vienuolynas, šv. Vilniaus kankinių, šv. Charitinos Lietuvaitės, šv. Daumanto Timotiejaus hagiografijos, kondakai ir troparai bei maldos. Senosios kondakų ir troparų melodijos neišliko, todėl nežinoma, ar jos buvo kuriamos panašiai kaip šiandien yra giedamos – atliekama psalmodiniu, rečitatyviu stiliumi su labiau melodizuotomis kadencijomis. Minėti kondakai ir troparai dabar bažnyčioje giedami XIX a. melodijomis.

Nuo XV a. Lietuvos teritorijoje įsivyravę Kijevo Rusios giedojimo stilius. Daug anksčiau nei Maskvos Rusios giedojime, jame matyti Vakarų muzikos įtaka ir pereinama nuo monodinio prie daugiabalsio giedojimo. XVI–XVII a. gausėja vietinių giesmių variantų, tarp jų esama *Vilnios* ir *lietuviškų* giesmių melodijų. Atsiranda partesinis daugiabalsis chorinis giedojimas.

Dėl to, kad stinga šaltinių ir išsamių vietinių giedojimo variantų XVII a. tyrimų, *Vilnios* ir *lietuviškų* kerubinių giesmių „melodijų“ ištakos sunkiai nustatomos. Bet nors ir nežinant tikslios šių giesmių kilmės, galima teigti, kad giesmių pavadinimas tiesiogiai susijęs su Lietuva ir yra priskirtinas prie lietuviškų apraiškų ortodoksų giedojime, nors tai ir reikalauja papildomų tyrimų.

Aiškiausiai „lietuviškumo“ apraiškos apibūrinamos šiandienos kontekste. 2005 m. susikūrusioje pirmoje lietuviškoje

Šv. Paraskevos parapijoje mišios ir giedojimas vyksta lietuvių kalba. Prie lietuviškumo apraiškų priskirtina ir ortodoksų kompozitoriaus diakono Viktoro Minioto kūryba. Vyksta dinaminiai giedojimo modernizacijos procesai, paremti lietuviškosios kalbos ir kultūros įtaka.

Santrumpos

KNB – Kijevo nacionalinės bibliotekos archyvas
MM – straipsnio autorės Margaritos Moisejevos asmeninis archyvas
VM – kompozitoriaus diakono Viktoro Minioto asmeninis archyvas
VNB – Varšuvos nacionalinės bibliotekos archyvas

Nuorodos

- ¹ Kondakas – trumpa giesmė, kuri greta su troparu atliekama per mišias ir kuri atskleidžia tą dieną minimų šventųjų ar šventės esmę. Kondakas tarsi papildo tai, kas giedama tropare.
- ² Terminą „glasai“ galima būtų versti kaip „tonai“ (remiamasi interviu medžiaga su Andrejumi Jodko (Moisejeva 2014: 99), todėl šiame straipsnyje tonų terminas vartojamas greta glosos termino; abu jie reiškia vieną ir tą patį.
- ³ Giesmynų ir kitų religinių terminų pavadinimų lietuvių kalba vartojimas iki šiol neturi nusistovėjusios tradicijos, skirtingi mokslininkai vartoja skirtingus vertimo variantus. Šis klausimas tampa labai aktualus norint pateikti tikslią ortodoksų religijos terminų sampratą. Dauguma šio straipsnio terminų išversta tyrimo autorės. Kasdienio ir kitų giesmynų pavadinimų vertimai paimti iš enciklopedinio žinyno „Bažnytinė muzika“ (Bažnytinė muzika 2011).
- ⁴ Jurijaus Jasinovskio kataloge nurodomas dar vienas irmologijonas, datuojamas 1680–1681 m. Kalbėdamas apie šiame giesmyne minimą *Vilnios* „melodiją“, Jasinovskis patikslina, kad toks užrašas yra tik viename giesmės lape, visi kiti šios giesmės lapai turi užrašą *волинский*, todėl tai, ko gero, yra tik netikslus užrašymas. Irmologijonas saugomas Lvovo nacionalinėje bibliotekoje (Ясиновський 1996).
- ⁵ Tai šv. Jono Auksaburnio liturgijos, išverstos į tuometinę lietuvių kalbą, kopija. Šį išskirtinį dokumentą aprašo Vytautas Merkys knygoje „Knygnešių laikai: 1864–1904“ (Merkys 1994: 90–92). Minėtos kopijos vertimas neatitiko dabartinės lietuvių kalbos reikalavimų, todėl versta iš naujo.
- ⁶ Giesmių natų pavyzdžiai pateikti straipsnio autorės magistro darbo prieduose (Moisejeva 2014: 136–139).
- ⁷ Analizės sistema imta iš Jaakko Olkinuoros straipsnio „Experiences in adapting Post-Byzantine chant into foreign languages: research and praxis“ (Olkinuora 2011: 140). Jame autorius aptaria bizantinio giedojimo vertimo į suomių kalbą ypatumus.

Literatūra

Baronas Darius, *Trys Vilniaus kankiniai. Gyvenimas ir istorija*, Vilnius: Aidai, 2000.
Baronas Darius, Vaišelga (Vaišvilkas) – pagoniško ir krikščioniško radikalumo samplaika, in: *LDK istorija*, <http://www.ldkistorija.lt/#vaiselga-vaivilkas-pagonisko-ir-krikscionisko-radikalumo-samplaika_fact_522> [žiūrėta 2016 01 13].

Bažnytinė muzika, Jonas Vilimas (red.), Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2011.

Bučys Algimantas, *Seniausios lietuvių literatūros istorija ir chrestomatija*, Vilnius: Versus aureus, 2012.

Marcinkevičius Andrius, Kaubrys Saulius, *Lietuvos stačiatikių bažnyčia 1918–1939 m.*, Vilnius, 2003.

Merkys Vytautas, *Knygnešių laikai: 1864–1904*, Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 1994.

Moisejeva Margarita, *Ortodoksų giedojimas Lietuvoje*, magistro darbas, Vilnius: Lietuvos muzikos ir teatro akademija, 2014.

Olkinuora Jaakko, Experiences in adapting Post-Byzantine chant into foreign languages: research and praxis, in: *Muzikologija*, Belgrade: Serbian Academy of Sciences and Arts – Institute of Musicology, 2011, Vol. 11, p. 133–146.

Вознесенский Иван (Иоанн), прот., *Церковное пение в православной юго-западной Руси по нотно-линейным ирмологам XVII и XVIII веков. Состав, свойства и достоинство напевов, помещенных в Юго-западных ирмологгах*, Москва, 1898.

Герасимова Ирина, «Виленские напевы» в рукописях Киевской митрополии и Московского патриархата последней трети XVII – начала XVIII вв.: проблемы трансмиссии и адаптации, in: *Kalendarz w życiu cerkwi i wspólnoty. Latopisy Akademii Supraskiej*. Białystok: Fundacja „Oikonomos” 2013, Vol. 4, p. 187–204.

Герасимова Ирина, Проблема адаптации текста и напева песнопений Литургии Киевской митрополии в рукописях Московского патриархата XVII – первой половины XVIII вв., in: *Письменность, литература, фольклор славянских народов. История славистики*, Москва: Древлехранилище, 2013, p. 128–152.

Головатенко Виталий, Церковь, искусство и церковное искусство, in: *Церковь и искусство: материалы IX Всероссийских научно-образовательных Знаменских чтений «Традиционные ценности в условиях глобализации»*, Курск: Курский государственный университет, 2013, p. 22–29.

Густова Лариса, «Не уповайте на неправду...» (развитие православной богослужбной формы в обряде Грекокатолической церкви Речи Посполитой: противоречия и модификации), in: Л. А. Густова, *Обретение образа: православная белорусская культура в славянском мире*, Минск: Белорусская Православная Церковь, 2009, p. 195–216, <<http://zapadrus.su/zaprus/strbel/253-l-r.html>> [žiūrėta 2016 02 29].

Ларина Мария, Болгарский распев в контексте великорусской церковно-певческой культуры XVII–XVIII в., in: *Вестник Православного Свято-Тихоновского гуманитарного университета. Вопросы истории и теории христианского искусства*, Москва: Православный Свято-Тихоновский гуманитарный университет, 2010, Серия 5, №. 1 (1), p. 45–53.

Латвийская Православная Церковь 1988–2008 г. г., Рига: Синод Латвийской Православной Церкви, 2009.

Новинский Василий, прот., *Очерк истории Православия в Литве*, Вильнюс: Православное братство Литвы, 2005.

Разумовский Дмитрий, прот., *Церковное пение в России. О мелодическом пении Православной Греко-Российской Церкви*, Москва, 1868.

Такала-Рошенко Мария, Церковная монодия в униатской традиции XVIII в.: Стихиры на „Хвалитех“ праздника Св. Евхаристии (Corpus Christi), in: *Akademia.edu*. <http://www.academia.edu/667300/Cerkovnaja_monodija_v_uniatskoj_tradicii_XVIII_veka_Stihiry_na_Hvalitech_prazdnika_Sv_Evharistii_Corpus_Christi_> [žiūrėta 2016 02 25].

- Учебный Обиход: пособие для изучения Осмогласия для 1 курса семинарии, сост. игумен Никифор (Кирзин), Свято-Троицкая Сергиева Лавра: Московская духовная академия и семинария, 1999.
- Херувимская песнь, in: *Православная энциклопедия «Азбука веры»*, <https://azbyka.ru/dictionary/21/heruvimskaya_pesn-all.shtml> [žiūrėta 2016 02 27].
- Чудинова Ирина, Концепция универсализма в музыкальной культуре Полоцка и Петербурга, in: *Общество. Среда. Развитие (Terra Humanum)*, 2012, № 3, p. 154.
- Шевчук Елена, Сербский напев в контексте южнославянского влияния (по материалам украинских и белорусских Ирмологионов XVII в.), in: *Вестник Православного Свято-Тихоновского гуманитарного университета. Музыкальное искусство христианского мира*, Москва: Православный Свято-Тихоновский гуманитарный университет, 2008, Серия 5, № 2 (3), p. 23–54.
- Шевчук Елена, Об атрибуции песнопений киевского распева в многораспевном контексте украинской певческой культуры XVII–XVIII вв., in: *Гимнология: материалы научной конференции «Памяти протоиерея Димитрия Разумовского»*, Москва: Композитор, 2000, вып. 1, кн. 1.
- Шлевис Герман, *Православные храмы Литвы*, Вильнюс: Свято-Духов монастырь, 2006.
- Ясіновський Юрій, *Українські та білоруські нотолінійні Ирмологі 16-18 століть*, Львів: Місіонер, 1996.

Summary

Lithuanian manifestations in the Orthodox chanting are investigated in historical and modern contexts. A variety of historical sources are discussed, such as the first Orthodox monastery in Lithuanian territory, founded in the thirteenth century by Vaišvilkas, hagiographies, chants and prayers of St. Charitina Lithuanian, St. Daumantas, Timothy as well as Vilnius Martyrs St. Anthony, John and Eustatius. Historically known hymns, with tunes named *Lithuanian* or *Vilnius*, date back to the 17th century and its' titles are directly referring to Lithuania. At the beginning of the 21st century the Orthodox mass texts began to be translated into contemporary Lithuanian. In 2005 the first Lithuanian St. Paraskevi Orthodox parish was established, where the mass and singing are performed in Lithuanian. The singing in this parish is different from the one traditionally used in other Lithuanian churches. It is important to remember that in other Lithuanian churches mass is celebrated in the old Slavic language. The more recent Lithuanian manifestations in the Orthodox chanting are assigned to the composer and Deacon Victor Miniotis, who created the first Lithuanian Orthodox liturgy and other religious music pieces. Currently Lithuanian manifestations require further investigation, in order to understand the features of Orthodox chanting in Lithuania.